

“Leyli və Məcnun”, “Əsli və Kərəm” obrazları Qarabağ xalçalarında

Arzu Zeynalova,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq
Akademiyaşının dissertantı,
ADPU-nun müəllimi,
Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının üzvü
E-mail: arzu.zeynalova.1987@mail.ru

“Leyli və Məcnun”. Dahi mütəfəkkirlərimiz Nizami Gəncəvi və Məhəmməd Füzulinin “Leyli və Məcnun” əsərlərinə nəzər yetirdikdə məhəbbətin bir çox formaları duyula bilir (1).

Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, “Leyli və Məcnun” poemasında qadın və kişi məhəbbəti zəminində ilahi məhəbbət tərənnüm olunur. Hətta belə izah edilir ki, Leyli qadın adı olaraq əsərdə yer alırsa, kişi obrazının adı Qeys olduğu halda onun cismnin adı deyil, daxili aləminin, məhəbbətdən əzab çəkən ruhunun dəli-divanə mənasında Məcnun adlandırılması məhəbbətin ən ülvə zirvəsində olmasının tərənnümü üçün seçilmiş əvəzsiz yanaşmadır. Zəmanənin düşüncə əsiri olan valideynləri məktəb mühitində bir-birini görüb sevən Leyli və Qeysin qovuşmasına maneələr törədirlər. Bununla da Qeys qəlbindəki həsrətlə özünü səhraya, insanlardan uzaq, heyvanların yaşadığı çöllərə salır (3). Gün keçdikcə daha da dərinləşən məhəbbət əzabından o sanki zövq almağa başlayır, dualarında qəlbindəki məhəbbətin daim artmasını arzulayır. O, məhəbbət duyğusundan məhrum olmamağı istəyir.

Ya Rəb, balayı-eşq ilə qıl aşına məni!

Bir dam balayı-eşqdən etmə cüda məni!

Az eylame inayətini əbli-dərddən,

Yəni ki, çox balalara qıl mübtala məni!

Azərbaycanın dahi bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyli 1907-ci ildə Füzulinin “Leyli və Məcnun” poeması əsasında ilk Azərbaycan operasını yazmışdır (2). Bu gün bir çox ölkələrdə nümayiş olunan bu opera bütün tamaşaçıları tərəfindən rəğbət və böyük heyratla qarşılanır.

Ülvi məhəbbəti özündə ehtiva edən “Leyli və Məcnun” poeması xalq arasında sevilir və xalçaçılıqda da bu mövzuya yer verilib. Tədqiqat zamanı aşkarlanan, Qarabağ bölgəsində məhəbbət mövzularına həsr edilmiş süjetli xalçalar arasında “Leyli və Məcnun” kompozisiyalı xalça öz orijinallığı ilə seçilir.

“Leyli və Məcnun” obrazlarına həsr olunmuş yeganə süjetli xalça xovsuz olub kilim texnologiyasına əsasən toxunmuşdur.

“Leyli və Məcnun”, Ağdam. Kilim. XX əsrin əvvəlləri. 90 x 140 sm. Xovsuz, yun. Xovsuz.

Xovsuz xalçalar həndəsi ornamentlər əsasında toxunsa da, bu nümunədə mərkəzdə dördbucağın daxilində yerləşdirilmiş süjetdə

Leyli və Məcnunun görüş səhnəsi təsvir edilib və nəbati formada insan rəsmləri verilib. Çox da böyük ölçüyə malik olmayan bu kilimin arasahəsi qara yerlikdə toxunub. Böyük qırmızı medalyonun mərkəzində yerləşən süjetdə sanki tamaşaçı pəncərədən çölə tamaşa edərkən gənclərin görüşünə şahid olur. Arasahəni başdan-baş əhatələyən göl hər iki tərəfdən qanad açıb uçan qartalın yuxarıdan görüntüsünü xatırladır. Məhəbbətin zirvəsinə yüksələn iki gəncin ruh halını əks etdirməyə çalışan toxucu öz istəyini nisbətən uğurla həyata keçirməyə nail olub. Kilimin hər iki tərəfində üz-üzə dayanan iki maral təsvirlənmişdir. Məhəbbət rəmzi sayılan marallar məğrur, sevgi dolu baxışlarla bir-birinə tamaşa edir. Mərkəzdə – dördbucağın daxilində Leyli və Məcnun üz-üzə dayanaraq sanki bir-birinə sevgi etirafındadırlar. Ziqzaq xətlərlə əhatələnən dördbucağın içərisi mavi rənglə toxunub. Sol tərəfdəki Leyli sağ tərəfdə təsvir olunmuş Məcnuna tərəf çevrilərək onun sözlərinə diqqətlə qulaq asır.

Kilimdə toxunmuş təsvirdə Leylinin ağ baş örtüyünün altından uzun hörükləri aydın görünür. Açıq-yaşıl üst geyiminin altından çəhrayı rəngli köynəyin qolları və sinəsi rəng ahənginə görə maraqlı kəsb edir. Narıncı atək yarıya qədər toxunmuşdur. Məcnunun aynında kərpici rəngdə uzun üst geyimi, başında ağ börk vardır. Belinə enli ağ və çəhrayı rənglərdən ibarət qurşaq bağlayıb. Onlar yangörününlüdür. Üzləri bir-birinə doğru istiqamətlənib. Əl hərəkətlərindən hərəkətlə məhəbbətdən söhbət etdikləri aydınlaşır. Qırmızı rəngdə olan böyük göl öz-özlüyündə maraqlı kompozisiya yaradır. Kilim bir enli haşiyə ilə əhatələnib. Haşiyədə bir-birinin ardınca rəng dinamikliyi ilə kəpənəklər düzülüşdür. 1930-cu ildə toxunduğu ehtimal olunan bu kilim Tərtərdə yaşayan Könül xanımın ailə yadigarı olaraq evində ceviz kimi saxlanılır. Mərkəzdə süjet olan kvadratin üzərində kəril hərfləri ilə ağ iplərlə “Leyli və Məcnun” yazılıb.

“Əsli və Kərəm”. Azərbaycan məhəbbət dastanları arasında orijinallığı və qeyri-adi sonluğu ilə seçilən “Əsli və Kərəm” dastanı Azərbaycanın xalq ədəbiyyatı nümunələrindəndir (4).

Dastanın mövzusu müxtəlif dinlərə mənsub iki gəncin saf və təmiz məhəbbətindən ibarət olsa da, hadisələr əslində iki ailə, həmçinin iki dini inanc arasında cərəyan edir. Kərəm mötəbər bir xan ailəsindəndir. Qara Məliyin Əslini Kərəmə verməməsinə Ziyad xanın

ailəsi fələyin işi sayır. Qara Məlik hətta bir-birini dəlicəsinə sevən gənclərin ölümünə belə razı olur. O nəinki Kərəmə, doğma balası Əsliyə də rəhm etmir, cürbəcür hiyləyə əl atır. Kərəm onları tapan kimi Qara Məlik zahirən razılaşır, mülayimləşir, hətta Əslini ona verəcəyini söyləyir, arxada isə sadələhvi aşiqə tor qurur. Axırda Kərəmi tilsimlə yandırır.

“Əsli-Kərəm” türk folklorşünaslığında geniş şəkildə təhlil olunub (5).

Bu dastanın qəhrəmanlarını əks etdirən “Əsli və Kərəm” xalçasında Qarabağın digər süjetli xalçalarındakı kimi ensiz, uzunsov arasahənin mərkəzində əsas qəhrəmanların obrazları təsvir edilib. Bir bağda, birlikdə ağac budağının üzərində oturub nəzərlərini uzaqlara dikiblər. Sanki sonu ayrılıqla bitəcək məhəbbət talelərindən xəbərdarmış kimi nisgillə qarşıda açılan mənzərəyə tamaşa edirlər.

“Əsli və Kərəm”. Şuşa. XX əsrin ortaları. 110 x 187 sm. 30 x 30. Xovlu, yun.

Əllərində, çox güman ki, ensiz və uzun kağız parçasında məhəbbət naməsidir. Əsli sol əli ilə kağızdan tutub, sağ əlini isə çənəsinin altına söykənəcək kimi büküb, yaxınlaşdırıb. Başında tox sarı rəngli çalma var, tünd-qəhvəyi saçları örpəyin altından azacıq da olsa görünür. Onun aynında tünd-zoğalı geyim, üzərində isə kiçik çiçək təsvirləri ilə bəzədilmiş tünd-yaşıl arxalığın altından sarı rəngli qat görünür. Əslinin sağ tərəfində oturmuş Kərəm isə qara rəngli geyimin üzərindən tünd-zoğalı rəngdə üst geyimindədir, başında isə eyni parçadan börk var. Onun baş geyiminin sağ tərəfində saray, bir uzun, bir kiçik iki lələk görünür. Kərəm də sağ əli ilə namənin (kağız parçasının) yuxarı hissəsindən tutub. Sevgililərin alma ağacının enli budağı üzərində oturmaları ağacın üzərində bol və tam yetişmiş əlvan, qırmızı, sarı rəngli meyvələrdən aydın görünür. Budaqlar-

da bol meyvə və yaşıl yarpaqlar toxunub. Yerdə isə yaşıl çəmənlik üzərində açıq-çəhrayı rəngli çoxlu qızılgüllər əks olunub. Səma çox tutqun və tünd-göy rəngdədir. Bu isə vüsala çata bilməyən gənclərin hisslərini açıq-aydın təcəssüm etdirir. Səmada süzən bir ağ və iki qara göyərçin də sonu dramatik bitən məhəbbət dastanının kədərli əhvalatından xəbər verir. Quş rəsmlərinin aşağı hissəsində, xalçanın sol tərəfində kəril əlifbası ilə Əsli və Kərəm sözləri yazılıb. Xalça bir enli, qara yerlikli haşiyə ilə əhatələnib. Haşiyədə də böyük çəhrayı qızılgüllər və enli yaşıl yarpaqlar toxunmuşdur.

Nəticə etibarilə vurğulamaq lazımdır ki, ilk dəfə tədqiqatçı cəlb edilmiş və bu məqalədə yer alan “Leyli və Məcnun”, “Əsli və Kərəm” obrazları əsasında toxunmuş süjetli xalçalar olduqca romantik və lirik bir məhəbbət tablosunu canlandırır və onlar Qarabağda toxunmuş süjetli xalçaların ən yaxşılarından sayıla bilər. ♦

Ədəbiyyat:

1. [https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_\(Nizami\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_(Nizami))
2. [https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_\(opera\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_(opera))
3. [https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_\(F%C3%BCzuli\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Leyli_v%C9%99_M%C9%99cnun_(F%C3%BCzuli))
4. http://yazar.in/yazi_esli-ve-kerem-dastani-haqqinda_2430.html
5. <http://dak.az/arxivl%C9%99r/2015/06/10/%C9%99sli-k%C9%99r%C9%99m-dastani/>

Резюме

В результате следует отметить, что впервые привлеченные к исследованию и включенные в эту статью образы “Лейли и Меджнун”, “Асли и Керем” в ковроткачестве, отражают романтическую и лирическую картины любви, и эти ковры считаются самыми лучшими сюжетными коврами Карабаха.

Ключевые слова: Карабах, сюжет, “Лейли и Меджнун”, “Асли и Керем”, ворсистый, без ворса.

Summary

As a result, it is mentioned that the carpet is weaving on the basis of the images of “Leyli and Majnun” and “AsliKaram” included in the study of the carpet plots and it is based on the reflection of the romantic and lyrical love tableau and it is concerned one of the best weaving carpet plot in Karabakh.

Key words: Karabakh, plot, “Leyli and Majnun”, “Asli and Karam”, weaving, flat-woven carpets.